

# Liefde is...voor jongens

Onderdeel van Qpido scholenpakket<sup>1</sup>

## Werkblad beschrijving interventie

Gebruik de HANDLEIDING bij dit werkblad

Werkblad erkenningscommissie, versie mei 2015

Dit is een gezamenlijk werkblad van de volgende kennisinstituten:



---

<sup>1</sup> Het Qpido scholenpakket bestaat uit de erkende interventie Liefde is...voor meisjes, de huidig beschreven versie voor jongens, de voorlichting Sexting & Grooming, spreekuren en voorlichting aan ouders en docenten.

## Colofon

### **Ontwikkelaar / licentiehouder van de interventie**

Naam organisatie: Qpido, Level

Postadres: Baarsjesweg 224, 1058 AA, Amsterdam

E-mail: [info@qpido.nl](mailto:info@qpido.nl)

Telefoon: 06-29338064

**Website** (van de interventie): [www.qpido.nl](http://www.qpido.nl)

### **Contactpersoon**

Vul hier de contactpersoon voor de interventie in.

Naam : Muriale Mingels

E-mail : [m.mingels@spirit.nl](mailto:m.mingels@spirit.nl)

Telefoon : 06-29338064 (Qpido) of 06-24926675 (Muriale)

### **Referentie in verband met publicatie**

Naam auteur interventiebeschrijving: Hilke van Leeuwen en Muriale Mingels

Titel interventie : Liefde is... voor jongens

Databank(en) : Databank Effectieve Jeugdinterventies

Plaats, instituut : Amsterdam, Qpido/Level

Datum: oktober 2020

Het werkblad is een invulformulier voor het maken van een interventiebeschrijving, geordend naar onderwerp (doelgroep, doel, enzovoort). De onderwerpen volgen de criteria voor beoordeling.

De interventiebeschrijving is een samenvatting van de beschikbare schriftelijke informatie over de interventie voor de bezoeker van de databanken effectieve interventies en voor de erkenningscommissie interventies.

De informatie is van belang voor de beoordeling van de kwaliteit, effectiviteit en randvoorwaarden van de interventie.

Dit werkblad wordt na erkenning, inclusief contactgegevens gepubliceerd op [Loketgezondleven.nl](http://Loketgezondleven.nl) en in indien relevant ook in de databases van onze samenwerkingspartners.

**[Kijk bij het invullen in de handleiding die bij dit werkblad hoort.](#)**

# Inhoud

<b>Colofon</b> .....	<b>2</b>
<b>Inhoud</b> .....	<b>3</b>
<b>Samenvatting</b> .....	<b>4</b>
<i>Korte samenvatting van de interventie</i> .....	4
Doelgroep .....	4
Doel .....	4
Aanpak .....	4
Materiaal .....	4
Onderbouwing .....	5
Onderzoek .....	5
<b>1. Uitgebreide beschrijving</b> .....	<b>6</b>
Beschrijving interventie .....	6
1.1 Doelgroep .....	6
1.2 Doel .....	8
1.3 Aanpak .....	9
<b>2. Uitvoering</b> .....	<b>13</b>
<b>3. Onderbouwing</b> .....	<b>17</b>
<b>4. Onderzoek</b> .....	<b>24</b>
4.1 Onderzoek naar de uitvoering .....	24
4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten .....	25
<b>5. Samenvatting Werkzame elementen</b> .....	<b>26</b>
<b>6. Aangehaalde literatuur</b> .....	<b>28</b>
<b>7. Praktijkvoorbeeld</b> .....	<b>32</b>

# Samenvatting

Eén A-4tje, max 600 woorden

## *Korte samenvatting van de interventie – max 150 woorden*

Liefde is... is een klassikaal voorlichtingsprogramma ter ondersteuning van de seksuele ontwikkeling en het seksueel welzijn van jongeren uit de tweede en derde klas, op verschillende niveaus van het voortgezet onderwijs. De huidig beschreven interventie is de jongensversie. De meisjesversie, die qua opzet niet veel verschilt, was al eerder beschreven voor de databank. De voorlichters van 'Liefde is... voor jongens' zijn twee mannelijke hulpverleners die op een laagdrempelige manier thema's gerelateerd aan seksualiteit en relaties bespreekbaar maken. Deze professionals zijn in staat om globaal aan te sluiten bij het niveau, de culturele en religieuze achtergrond en de seksuele ervaring van de jongens. Daarnaast zijn ze in staat problemen in de seksuele ontwikkeling te signaleren en waar nodig te ondersteunen bij verwijzing naar passende vervolghulp.

In vier voorlichtingslessen komen de thema's seksualiteit, seksuele diversiteit, wensen en grenzen, en sociale media aan bod. Kern van de aanpak is het positief beïnvloeden van de kennis, vaardigheden, positieve attitudes en intenties, en vertrouwen in hun eigen kunnen, zodat jongens tenminste een basis leggen om weloverwogen beslissingen te kunnen nemen ten aanzien van gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit. Onder andere aan de hand van actieve informatieverwerking, discussies, rollenspellen, zelfevaluatie en stem – en lichaamsgerichte oefeningen worden kennis, vaardigheden, positieve attitudes en intenties, en zelfvertrouwen verbeterd (ten opzichte van de voormeting). Wat verbetering van deze factoren precies inhoudt, leest u in paragraaf 1.2 'doel' en voor een uitgebreidere versie, zie bijlage 2 'Schematische aanpak in de les'. Docenten en ouders volgen elk een aparte voorlichtingsbijeenkomst en worden zo versterkt in hun rol bij de seksuele ontwikkeling van de jongens.

## **Doelgroep** – max 50 woorden

Jongens uit de tweede of derde klas op verschillende niveaus van het voortgezet onderwijs. De leeftijd is gemiddeld tussen de 13 en 16 jaar. De niveaus variëren van vmbo tot gymnasium.

## **Doel** – max 50 woorden

De jongens hebben na de lessen significante vooruitgang geboekt op kennis, vaardigheden, positieve attitudes en intenties, en zelfvertrouwen om weloverwogen beslissingen te nemen ten aanzien van gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit.

## **Aanpak** – max 50 woorden

Liefde is... voor jongens bestaat uit 4 voorlichtingslessen van 1,5 uur waarin door o.a. reflectie, oefeningen en actieve informatieverwerking verschillende thema's m.b.t. relaties en seksualiteit, aan bod komen. De docenten en ouders worden betrokken bij de aanpak. Bij de verschillende klassen wordt aangesloten door variaties in de aanpak. Zo wordt er voor het vmbo meer gebruik gemaakt van een praktische aanpak en op het vwo meer van cognitieve aanpak. Door de voor- en nametingen van de klassen te vergelijken wordt al dan niet vooruitgang gemeten.

## **Materiaal** – max 50 woorden

- Inhoud
- Promotiematerialen: folder, posters, stickers.
- Training 'Seksualiteit en opvoeden': reader.
- Handboek, werkboek, de anticonceptie koffer, filmpjes.
- Overig materiaal behorende bij de uitvoering van de werkvormen.
- Prezi Presentatie voor voorlichting aan de jongens.
- PowerPointpresentatie voor voorlichting aan docenten en ouders.

### **Onderbouwing** – max 150 woorden

De doelen voor Liefde is... voor jongens zijn o.a. gebaseerd op het theoretische model van Vanwesenbeeck, Van Zessen, Ingham, Jaramovic en Stevens (1999) waarin de seksuele interactiecompetentie de sleutel is voor het bereiken van seksueel gezond gedrag, ook in interactie met de omgeving. De aan te pakken factoren zijn de beïnvloedbare factoren: kennis, vaardigheden zoals de communicatie, positieve attitudes en intenties, en het vertrouwen in zichzelf m.b.t. het voldoende competent zijn (eigen-effectiviteit). Bekende algemene en specifieke werkzame methodieken zijn verwerkt in de aanpak, zoals sekse specifiek werken, cognitief-gedragstherapeutische elementen, actieve informatieverwerking, rollenspellen, reflecteren en het betrekken van zowel jongens als hun docenten en ouders. De inhoud van de voorlichtingen is gebaseerd op relevante onderzoeksresultaten.

### **Onderzoek** – max 100 woorden

Er zijn in 2015, 2016 en 2017<sup>2</sup> procesevaluaties uitgevoerd door Spirit-onderzoekers. Deze evaluaties geven aan dat de beoogde doelgroep wordt bereikt: jongens in klas 2 en 3 (13 tot 16 jaar) van alle typen middelbaar onderwijs in Amsterdam. Ook waren de jongens zeer tevreden over de lessen (gemiddelde rapportcijfers: resp. 8.8, 8.4 en 8.6). Tevens resulteerden de lessen in middelgrote vooruitgang op kennis en attitude t.a.v. relaties, seksualiteit en internet/social media (Cohen's  $d = 0.34 - 0.65$ ). Op basis van de evaluaties zijn jaarlijks aanbevelingen opgesteld en uitgevoerd die hebben geleid tot aanpassingen in de lessen en de handleiding.

---

<sup>2</sup> De procesevaluatie van 2018-2019 is in het werkblad niet toegevoegd i.v.m. de kleine normgroep van leerlingen. De aanbevelingen hieruit, verkregen uit feedback van de voorlichters, zijn echter wel van grote invloed geweest op de interventie. Aanpassingen zijn gedaan in de handleiding voor voorlichters.

# 1. Uitgebreide beschrijving

## Beschrijving interventie

*Het werkblad is ook geschikt voor een samenvattende beschrijving van complexe of samengestelde interventies. Dit zijn interventies die uit twee of meer afzonderlijke onderdelen bestaan. Denk aan interventies met aparte onderdelen voor verschillende doelgroepen, zoals een leefstijlinterventie die zowel gericht is op de community als op de school als op de individuele docent. Of aan interventies met verschillende modules die bij een doelgroep 'op maat' worden toegepast.*

*Naarmate er meer onderdelen zijn is het aan te bevelen de structuur visueel weer te geven in een schema. Dit geldt met name voor de subdoelen en voor de aanpak van de interventie. Zie ook de aanwijzingen in de handleiding.*

### 1.1 Doelgroep

**Uiteindelijke doelgroep** – max 100 woorden

*Wat is de uiteindelijke doelgroep van de interventie?*

De interventie Liefde is...voor jongens richt zich op jongens in de leeftijd van 13 tot en met 16 jaar uit de tweede en derde klas van het voortgezet onderwijs. De lessen worden gegeven op het vmbo, havo en vwo (incl. gymnasium), in Noord-Holland. De interventie beoogt alle type jongens, met diverse culturen en religieuze achtergronden, meer of minder seksuele ervaring, stadse of provinciale achtergrond voor te lichten.

**Intermediaire doelgroep** – max 100 woorden

*Zijn er intermediaire doelgroepen? Zo ja, welke?*

Docenten en ouders zijn intermediaire doelgroepen. Zij ontvangen een voorlichting voorafgaand aan de lessen Liefde is.... Hen betrekken zorgt voor begrip rondom het onderwerp en de informatie die de leerlingen gaan krijgen. Het helpt ouders en docenten bewust te worden van gezond seksueel gedrag en het signaleren van seksueel grensoverschrijdend gedrag bij de jongeren.

**Selectie van doelgroepen** – max 250 woorden

*Hoe wordt de (intermediaire)doelgroep geselecteerd? Zijn er contra-indicaties? Zo ja, welke?*

Alle jongens van de tweede of derde klas (afhankelijk van wat de school kiest) in het regulier voortgezet onderwijs, met of zonder seksuele ervaring en met verschillende culturele en religieuze achtergronden, kunnen deelnemen aan de Liefde is... lessen. Er vindt vooraf geen selectie van leerlingen plaats, dus alle jongens uit de hele klas krijgen gezamenlijk les.

In de aanpak wordt wel een selectie gemaakt op basis van de groep. Bij het vmbo wordt meer gebruik gemaakt van een praktische aanpak, wat inhoudt dat uitleg visueler, actiever en concreter wordt aangeboden. Op het vwo worden leerlingen meer uitgedaagd hun eigen visie te verwoorden en is er vaak, door snellere begripsopvatting, ruimte voor meer kennisoverdracht. Wat betreft culturele en religieuze achtergrond wordt geprobeerd om tenminste één voorlichter met een soortgelijke achtergrond voor de klas te zetten. Bij uitzondering en in goed overleg kunnen enkele foto's die de school als aanstootgevend ziet worden vervangen. De voorlichters zijn erin getraind om alle jongens – of ze nou wel of niet seksueel actief zijn - aan het woord te laten, te motiveren vragen te stellen en hun mening te geven en de veiligheid in de klas te bewaken. Daarnaast krijgen jongeren die hun vraag niet hardop durven te stellen de kans hun vraag anoniem te stellen in vragenvelop.

Voorafgaand aan de lessen geeft de zorg coördinator eventuele bijzonderheden door, zoals onderlinge spanningen in de klas of ongewenste ervaringen van leerlingen. Indien tijdens de les blijkt dat het een leerling - om welke reden dan ook - niet lukt de voorlichting te volgen, kunnen de voorlichters ervoor kiezen

om de leerling op de gang persoonlijk (aan) te spreken of naar de docent te sturen. Voor sommige jongeren zal deze preventieve aanpak wel een basis bieden, maar niet voldoende zijn om weloverwogen beslissingen te nemen ten aanzien van gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit. Voor hen zal extra hulp passend zijn. Zij worden na opvallendheden in de lessen benaderd en gevraagd of zij hier behoefte aan hebben. Zie vormen van hulp in bijlage 1 'de ketenaanpak' voor meer informatie.

Contra-indicatie voor jongeren vooraf: geen Nederlands kunnen verstaan.

Contra-indicaties voor jongeren tijdens de les: de les niet kunnen volgen vanwege onhoudbaar druk gedrag, niet gehoorzamen of onverwachtse heftige reactie door triggers.

Contra-indicatie voor de school vooraf: het niet eens zijn met de inhoud van de lessen.

De voorlichting aan ouders en docenten vindt plaats voorafgaand aan de lessenreeks voor jongens. Ouders en docenten krijgen de voorlichting afzonderlijk van elkaar aangeboden en gaat over de lessen Liefde is... en over het Vlaggensysteem<sup>3</sup>. De contactpersoon van de school nodigt de ouders uit voor de voorlichting die op school plaatsvindt.

Al het personeel van de betreffende school is welkom om de voorlichting voor docenten bij te wonen. De voorlichting is voor de mentoren en coördinatoren van de desbetreffende leerjaren verplicht. De contactpersoon van de school nodigt het personeel hiervoor uit. Bij uitzondering en in goed overleg worden ook in de voorlichting aan ouders en docenten enkele foto's vervangen die de school als aanstootgevend ziet. Bij de volwassenen wordt formeler taalgebruik gebruikt en eveneens geprobeerd om tenminste één voorlichter met een soortgelijke achtergrond in te zetten.

Contra-indicatie: geen Nederlands kunnen verstaan. Indien dit vooraf bekend is wordt er een tolk ingeschakeld of waar mogelijk een voorlichter die de taal spreekt.

#### **Betrokkenheid doelgroep** – max 150 woorden

*Was de doelgroep betrokken bij de (door)ontwikkeling van de interventie, en op welke manier?*

De eerste versie van het lespakket is ontworpen op basis van vragen van jongens over seksualiteit en relaties, die tijdens de genderspecifieke hulpverlening van Level zijn verzameld. Het lespakket is sindsdien jaarlijks geëvalueerd door de deelnemende jongens, en op basis daarvan aangepast.

In 2015 hebben diepte-interviews plaatsgevonden met deelnemende jongens over het lespakket, waarna er meer video is opgenomen, en aandacht is gekomen voor de thema's sexting en grooming.

In 2018 is het disseminatieplan voor de oudervoorlichting geëvalueerd (Sinnema, 2018), op basis waarvan veranderingen aan de inschrijving worden doorgevoerd, zodat ouders zich individueel kunnen inschrijven voor een voorlichting. Het doel is om ouders die de voorlichting gemist hebben, ouders van andere scholen of ouders met kinderen in een ander leerjaar te bereiken.

---

<sup>3</sup> Het Vlaggensysteem biedt (professionele) opvoeders handvatten om seksueel gedrag adequaat te beoordelen, het bespreekbaar te maken en om gepast te reageren (Frans & Franck, 2014). Het Vlaggensysteem wordt daarom als middel ingezet tijdens de voorlichtingen van docenten en ouders om hen handvatten te bieden in het vormgeven aan de seksuele opvoeding van kinderen.

## 1.2 Doel

**Hoofddoel** – max 100 woorden

*Wat is het hoofddoel van de interventie?*

Het hoofddoel van 'Liefde is...voor jongens' is dat de jongens meer kennis, vaardigheden, positieve attitudes en intenties, en vertrouwen hebben in hun eigen kunnen om weloverwogen beslissingen te nemen ten aanzien van gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit.

Welke kennis, vaardigheden, positieve attitudes en intenties, en vertrouwen in hun eigen kunnen worden bedoeld is omschreven in de subdoelen, gespecificeerd in de handleiding voor voorlichters op pagina 6 en per les onder het kopje 'determinanten'. Het is tevens opgenomen in bijlage 2 'schematische aanpak in de lessen'.

**Subdoelen** – max 350 woorden

*Wat zijn de subdoelen van de interventie? Indien van toepassing: welke subdoelen horen bij welke intermediaire doelgroepen of subdoelgroep(en)?*

Basis subdoelen:

1. De jongens benoemen aan welke criteria van het Vlaggensysteem zij moeten voldoen om bij te dragen aan gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit.
2. De jongens benoemen hoe zij veilig kunnen vrijen.
3. De jongens benoemen tenminste 2 formele en 1 informele plek waar zij terecht kunnen indien zij vragen of problemen hebben rondom seksualiteit of relaties.
4. De jongens benoemen op een respectvolle manier<sup>4</sup> hun eigen gevoelens en opvattingen over seksuele diversiteit.

Subdoelen waarop de jongens voortgang of verbetering in kennis, vaardigheden, positieve attitudes en intenties, en zelfvertrouwen laten zien t.o.v. de voormeting voor aanvang van de lessen.

De jongens...

1. ...weten wat **seksueel plezier** inhoudt en hoe zij kunnen bijdragen aan seksueel plezier.
2. ...benoemen **diversiteit** in seksuele voorkeur en genderidentiteit, erkennen dat iedereen eigen seksuele wensen, grenzen en ervaringen mag hebben, en staan positief tegenover gewenste, gelijkwaardige en vrijwillige relaties en seksualiteit.
3. ...(h)erkennen hun eigen **gevoelens, seksuele wensen en grenzen**, verwachten dat zij deze kunnen aangeven en bespreken in relationele en seksuele interacties en weten dat hun keuzes van nu invloed hebben op hun leven later.
4. ...verwachten en hebben de intentie om **wensen en grenzen van de ander** te bevragen, te herkennen en te respecteren.
5. ...vinden **veilig vrijen** belangrijk, kunnen condoomgebruik bespreken, verwachten in staat te zijn om een condoom juist te gebruiken en hebben de intentie om voorbehoedsmiddelen te gebruiken tijdens seksuele interacties.
6. ...kennen het belang van praten over seksualiteit, staan positief tegenover het **communiceren** over seksuele gebeurtenissen en verwachten dat zij hulp zoeken wanneer zij vragen of problemen hebben rondom relaties of seksualiteit.
7. ...weten hoe, hebben de intentie en verwachten dat zij in staat zijn om **prettig en veilig** te communiceren via sociale media.

---

<sup>4</sup> Zonder vernederende- of scheldwoorden



## Doelen voor de voorlichting aan docenten en ouders.

Ouders en docenten:

- Beschrijven hoe zij kunnen bijdragen aan de gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit van hun kind.
- Verwachten dat zij het gesprek over seksualiteit op een goede manier kunnen voeren met jongeren.
- Verwachten dat zij (slachtofferschap van) seksueel grensoverschrijdend gedrag kunnen signaleren.
- Benoemen tenminste twee plekken waar zij terecht kunnen voor advies of professioneel overleg.

## 1.3 Aanpak

**Opzet van de interventie** – max 200 woorden

*Hoe is de opzet van de interventie en wat is de omvang (duur, aantal contacten – indien van toepassing)?*

Voeg eventueel een schema toe als bijlage.

De Interventie Liefde is... is onderdeel van de ketenaanpak van Qpido ter preventie van (herhaling van) seksueel grensoverschrijdend gedrag. Voor meer informatie over deze ketenaanpak, zie de bijlage 'ketenaanpak'.

Liefde is... bestaat uit vier lessen die elk in een blokkur (2 lesuren) van 45 minuten (totaal 90 minuten) wordt uitgevoerd. De lessen vinden plaats in vier opeenvolgende weken. In iedere week vindt 1 les per groep plaats. De eerste les vullen de jongens een voormeting in en na de vierde les een nameting. Totaal neemt de lessenreeks 360 minuten in beslag. Indien het lesrooster bestaat uit lesuren van 60 minuten of anders, kan in overleg met de school gekeken worden naar een passende planning, zolang er in ieder geval minstens 90 minuten per les beschikbaar zijn.

**Inhoud van de interventie** – max 1200 woorden

*Welke concrete activiteiten worden uitgevoerd en -eventueel- in welke volgorde? Geef geen uitputtende beschrijving van activiteiten; het is voldoende als de lezer zich een beeld kan vormen van wat er gedaan wordt en hoe dit gedaan wordt.*

*Indien van toepassing per onderdeel samenvatten. Vergeet niet aandacht te besteden aan de werving.*

*Bij interventies op maat: geef aan wat op basis van welke criteria wanneer wordt uitgevoerd. Geef ook aan wat minimaal moet worden uitgevoerd om de gestelde doelen te behalen.*

De aanpak van Liefde is...(voor jongens en meisjes) bestaat van begin tot eind uit de volgende stappen:

### 1. Werving

#### • Scholenwerving:

- Qpido neemt met alle middelbare scholen binnen Amsterdam tenminste één keer contact op om het aanbod bekend te maken. Scholen kunnen ook (binnen en buiten Amsterdam) zelf contact opnemen voor het aanvragen van de lessen Liefde is...
- Liefde is... wordt aangeboden aan risicoscholen. Dit zijn scholen waar specifieke problematiek speelt, zoals seksueel grensoverschrijdend gedrag, sexting, ongewenste zwangerschap of loverboyproblematiek. In Amsterdam selecteert de gemeente deze scholen en stimuleert het inzetten van het lespakket door middel van subsidie.

#### • Werving ouders en docenten

De werving van ouders en docenten volgt op het bestaande contact met de school. De ouders van de leerlingen die de lessen krijgen aangeboden, worden uitgenodigd voor de voorlichting Liefde is... voor ouders. Hetzelfde geldt voor de docenten, waarbij de docenten die lesgeven aan de betreffende leerlingen verplicht worden om deel te nemen. De school verzorgt de uitnodigingen en werkt mee aan de voorbereiding van de bijeenkomst. Eind 2020 start een pilot om voor ouders die niet aanwezig konden zijn, de voorlichting online aan te bieden.

### 2. Intakegesprek school

De contactpersoon van Qpido en de school maken een afspraak waar onder andere de volgende onderwerpen besproken worden:

- Kennismaking
- Inhoud en praktische uitvoering van de lessen.
- Dat de docent niet aanwezig is in de klassen, maar wel betrokken bij het verloop van de lessen.<sup>5</sup>
- Zijn er bepaalde thema's waar de voorlichters extra aandacht aan kunnen geven en waarom?
- De mogelijkheid van de voorlichters om contact op te nemen met de zorgcoördinator van de school bij zorgen over een leerling op het gebied van seksualiteit.
- De voorlichting aan docenten en ouders.

### 3. Planning

Qpido en de school maken afspraken over de data en het tijdstip van de lessen. De lessen worden in vier achtereenvolgende weken ingepland. Het is van belang dat de voorlichters alle data beschikbaar zijn, zodat er continuïteit wordt geboden en de jongens iedere week dezelfde voorlichters zien. Minimaal 1 week voorafgaand aan de lessen wordt de voorlichting aan docenten en de voorlichting aan de ouders gegeven.

Ongeveer 4 weken voor de start van de lessen neemt de medewerker van Qpido wederom contact op met school en stemt de laatste praktische zaken af. Bijvoorbeeld het contact tussen de voorlichters en de contactpersoon op school, aandachtspunten voor de voorlichters, inloggegevens voor de computers en internet en waar de voorlichtingsmaterialen op school bewaard kunnen worden.

### 4. Uitvoering

Er zijn verschillende personen betrokken bij de uitvoering van de interventie. In onderstaand schema komt naar voren wie welke taken uitvoert en wie eindverantwoordelijke is.

	Voorlichters Jongens	Qpido contactpersoon	School	Qpido gedragswetenschapper	Eindverantwoordelijke
Inplannen van lessen en zorgen dat aan randvoorwaarden wordt voldaan.		x	X		Contactpersoon Qpido
Voorlichting aan ouders en docenten	X			X	Contactpersoon Qpido bepaalt wie voorlichting geeft
Voorlichting aan jongens	X				Contactpersoon Qpido
Intervisie, supervisie en werkbegeleiding	X			X	Gedragswetenschapper Qpido
Verdiepingsbijeenkomst 2x per jaar	X			X	Gedragswetenschapper Qpido
(Proces)evaluatie	X	x	X	X	Gedragswetenschapper Qpido

- Voorlichting docenten en ouders

Voor de uitvoering van deze voorlichting wordt gebruik gemaakt van een PowerPoint-presentatie (zie bijlage). Onderwerpen die aan bod komen zijn:

- inhoud van de lessen Liefde is...
- informatie over de gezonde seksuele ontwikkeling en seksueel grensoverschrijdend gedrag. Er wordt geoefend met het inschatten en beoordelen van en reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag aan de hand van de criteria, beoordelingsrichtlijnen en casussen van het Vlaggensysteem.
- handvatten voor het vormgeven aan seksuele opvoeding, zowel thuis als op school. Met oog voor verschillende culturele en religieuze aspecten. Hierbij kan gedacht worden aan verschillend

<sup>5</sup> In hoofdstuk 3 Onderbouwing wordt toegelicht waarom de docent niet aanwezig is in de klas tijdens de lessen.

taalgebruik zoals 'weerbaarheid' en 'bad- en bedritueel' i.p.v. seksualiteit of het meegeven dat hun kinderen, wellicht nog meer dan hun ouders, opgroeien met 'Nederlandse normen en waarden' om hen heen, wat kan zorgen voor verwarring of frictie.

- oefenen met het aangaan van een gesprek met een kind/leerling over aan seksualiteit gerelateerde onderwerpen.
- handvatten om passend te reageren op seksueel gezond en seksueel grensoverschrijdend gedrag.
- waar docenten/ouders terecht kunnen met vragen, of voor het doorverwijzen naar professionele hulpverlening.

Deze voorlichting kan gegeven worden door een gedragswetenschapper van Qpido of door de voorlichters (die ook aan de jongens lesgeven) .

### Lessen

Er wordt gebruik gemaakt van een Prezi en een werkboekje waar jongeren opdrachten in kunnen maken. In de handleiding voor de voorlichters en het werkboek voor de jongens (zie bijlage) staan de lessen stap voor stap uitgewerkt. Alle onderdelen dienen uitgevoerd te worden. Er bestaat een mogelijkheid om een oefening bij gebrek aan tijd door te schuiven naar de week erna. De terugblik en afronding kunnen gemakkelijk ingekort of verlengd worden indien nodig.

### **Les 1 Seksualiteit (seks, liefde en porno)**

<b>Lesonderdelen</b>	<b>Aanpak</b>
1.1 Voorstelrondje en introductie 1.2 Regels 1.3 Woordspin seksualiteit 1.4 Film: Porno, seks, liefde deel1 1.5 Film: Porno, seks, liefde, deel 2 1.6 Film: Real vs Fake 1.7 Seksquiz 1.8 Wat heb ik te bieden 1.9 Mijn ideale partner 1.10 Terugblik en afronding	- Actieve informatieverwerking - Persoonlijke ervaringen - Spelvormen waarbij jongens stelling moeten nemen - Zelfevaluatie - Groepsgesprek - Gedrags-therapeutische technieken, zoals afwegen van voor- en nadelen (Brug et al., 2007). - Modelling

### **Les 2 Seksuele diversiteit & mannelijkheid**

<b>Lesonderdelen</b>	<b>Aanpak</b>
2.1 Welkom 2.2 Vagina en penis informatie 2.3 Veilig vrijen – de anticonceptiekoffer en SOA's 2.4 Mannen en vrouwen 2.5 Genderkoek 2.6 Stellingen LHBT 2.7 Film: Jong Out Proud 2.8 Homoseksualiteit en geloof (filmpje) (optioneel) 2.9 Huiswerk	Idem dito les 1 + - Rollenspellen

### **Les 3 Wensen en grenzen**

<b>Lesonderdelen</b>	<b>Aanpak</b>
3.1 Welkom 3.2 Straatintimidatie 3.3 Omgaan met vrouwen (sociogram) 3.4 Film: Goed Fout Deel 1 3.5 Film: Goed Fout Deel 2 & Vlaggensysteem 3.6 #Geenzin 3.7 Afsluiting en vragenenvelop	Idem dito les 1 + - Rollenspellen - Lichaamsgerichte- en stemoefeningen - Gerichte oefenopdrachten - Discussie

### **Les 4 Sociale media en veiligheid**

<b>Lesonderdelen</b>	<b>Aanpak</b>
4.1 Welkom 4.2 Film: Nee No Njet	Idem dito les 1 + - Gerichte oefeningen

4.3 Sexting & Grooming 4.4 Risico's internet 4.5 Verhaal Karim Pay-date 4.6 Afronding en vragen	- Discussie
--	-------------

## 5. Evaluatie

### • Voorlichting docenten en ouders

De voorlichting aan docenten en ouders wordt mondeling geëvalueerd. De volgende vragen worden in ieder geval gesteld:

- Wat vonden de school en de ouders van de docenten- en oudervoorlichting?
- Wat heeft het jullie opgeleverd?
- Wat zou volgende keer anders kunnen?
- Zijn er op voorhand vragen rondom de voorlichting die leerlingen gaan krijgen?

Dit wordt aangevuld in het evaluatieverslag (zie volgende alinea).

### • Lessen

De lessen worden geëvalueerd aan de hand van een voor- en nameting/evaluatieformulier<sup>6</sup>. De vragen hebben betrekking op kennis, attitude ten aanzien van seksualiteit, relaties en internet/sociale media. De leerlingen geven op een schaal van 1 (helemaal niet) tot 6 (helemaal wel) aan in hoeverre de uitspraken kloppen (zie bijlage 'evaluatieformulier'). Jongens vullen dit formulier in voorafgaand aan de eerste les en bij de afsluiting van de vierde les. De ingevulde formulieren worden geanalyseerd en de resultaten worden in een verslag weergegeven. Dit verslag wordt aangevuld met ervaringen van de voorlichters, ouders en school. Het uiteindelijke evaluatieverslag wordt verstuurd naar de school en op verzoek ook naar de gemeente.

### • Afsluitend gesprek

Tijdens het afsluitende gesprek tussen Qpido en de school wordt het evaluatieverslag besproken en gekeken of er jongens zijn die extra hulp nodig hebben. Waar nodig kan gelijk worden doorverwezen naar passende hulp, zie bijlage 1 'de ketenaanpak'. Ook aanvullende preventieve programma's, zoals de afzonderlijke voorlichting specifiek over Sexting & Grooming (1,5u), het spreekuur of verdiepende trainingen voor zowel jongeren, ouders als professionals kunnen naar aanleiding van dit gesprek ingezet worden. Dit kan voor diezelfde klassen of voor de andere leerjaren. Tot slot worden afspraken gemaakt voor verdere samenwerking in de toekomst.

<sup>6</sup> Zie procesevaluatie 2017, bijlage 1 voor de evaluatievragen.

## 2. Uitvoering

### Materialen – max 200 woorden

*Welke materialen zijn beschikbaar voor de uitvoering, werving en evaluatie van de interventie?*

Voor de interventie Liefde is... zijn de volgende materialen nodig:

- Wervingsmaterialen: folder, posters, stickers. De wervingsmaterialen geven informatie over de organisatie en het aanbod van Qpido.
- Materialen voor de uitvoering:
  - Handleiding Liefde is...voor jongens
  - Prezi presentatie inclusief inlogcodes voor prezi.com
  - Naamkaarten
  - Werkboeken
  - Inlogcodes voor toegang tot het YouTube-kanaal van Qpido
  - A3 papier voor de regels
  - Rode en groene kaarten
  - Anticonceptievoorlichtingskoffer Rutgers, bestaande uit: condooms, de pil, vrouwencondoom, morning-afterpil, zwangerschapstest, glijmiddel, tampons, maandverband, kunstpenis of dildo, bijsluiters van anticonceptiemiddelen en tampons, brochure-set 'voorlichting & anticonceptie', brochure-set 'SOA & veilig vrijen'.
  - Laptop
  - Beamer of digibord
  - Internet
- Materialen voor de evaluatie:
  - Formulieren voor de voormeting en de nameting inclusief evaluatievragen.
  - Analyseprogramma voor invoer en verwerking van de evaluatieformulieren.
- Materialen voor docenten en ouders:
  - PowerPointpresentatie (inclusief informatie over het Vlaggensysteem).
  - A4 met 10 tips voor het gezond seksueel opvoeden van je kind.

Qpido neemt alle materialen mee. De school verzorgt de leslokalen, internet en een digibord/beamer.

### Locatie en type organisatie – max 200 woorden

*Waar kan de interventie uitgevoerd worden en welk(e) soort(en) organisatie(s) kan/kunnen de interventie uitvoeren?*

Liefde is... voor jongens kan uitgevoerd worden in iedere ruimte in de school waar de beschikking is over een digibord (of computer met beamer). De ruimte moet geschikt zijn voor minimaal 15 personen. Bij voorkeur is de ruimte afgesloten (bijvoorbeeld met gordijnen of raambekleding), zodat er voldoende privacy is voor de jongens en er niet door voorbijgangers meegekeken kan worden tijdens de les.

Qpido is op dit moment de enige uitvoerder van de interventie. De interventie wordt tot nu toe uitgevoerd in Noord-Holland.

Het lespakket kan in overleg en na training uitgevoerd worden door jeugdprofessionals die voldoen aan de opleiding en het competentieprofiel zoals beschreven in de volgende paragraaf. Indien een andere organisatie de lessen wil uitvoeren kan contact worden opnemen met Qpido.

### Opleiding en competenties van de uitvoerders – max 200 woorden

*Wie zijn de uitvoerders en welke opleiding en competenties hebben zij nodig?*

Voor verantwoordelijkheden zie het schema onder 'inhoud van de interventie'.

### Contactpersoon Qpido

- Getraind op het gebied van seksualiteit.

- Minimaal hbo werk- en denkniveau op het gebied van jeugdhulp.
- Organisatorisch en communicatief sterk.
- Kennis hebben van de interventie Liefde is... en de ketenaanpak van Qpido.

#### Voorlichter

- De voorlichters zijn mannen, leeftijd speelt geen rol.
- Minimaal hbo werk- en denkniveau op het gebied van jeugdhulp.
- Ervaren hulpverleners, in staat problemen in de seksuele ontwikkeling te signaleren en door te verwijzen.
- Affiniteit met onderwijs, sekse specifieke onderwerpen en de eerder beschreven doelgroep en kunnen fungeren als rolmodel.
- Aansluiten bij de wisselende behoeften (schoolniveau, leeftijd, cultuur, ontwikkeling, veiligheid, interesses, etc.) van de verschillende jongeren (en evt. ouders en docenten), zoals concrete voorbeelden kunnen geven bij lagere schoolniveaus, uitdaging bieden bij hogere niveaus of verschillend taalgebruik bij cultuurverschillen.
- Zich comfortabel voelen met het bespreken van de thema's en adequaat reageren op (persoonlijke) vragen.

De voorlichters zijn verplicht verschillende trainingen te volgen. Dit zijn de training Seksualiteit en Opvoeden (inclusief training Vlaggensysteem), een training ter voorbereiding van het geven van Liefde is... en de vervolgbijeenkomsten.

#### Gedragswetenschapper

- Deskundig op het gebied van seksualiteit.
- Kennis hebben van de interventie Liefde is... en de ketenaanpak van Qpido.
- In staat zijn de kwaliteit van het lesprogramma te bewaken.

#### **Kwaliteitsbewaking** – max 200 woorden *Hoe wordt de kwaliteit van de interventie bewaakt?*

Door middel van trainingen voor voorlichters, evaluaties en aanpassingen n.a.v. evaluaties.

##### 1. Training Seksualiteit en Opvoeden voor iedereen die werkzaam is voor Qpido<sup>7</sup>

De inhoud varieert van het bespreekbaar maken van de gezonde seksuele ontwikkeling tot het signaleren en handelen bij seksueel grensoverschrijdend gedrag. Dit gebeurt o.a. aan de hand van het Vlaggensysteem.

##### 2. Training Liefde is...voor voorlichters

Iedere voorlichter die Liefde is... gaat geven volgt deze training. Deze wordt geboden door een gedragswetenschapper en een ervaren voorlichter. De gezonde seksuele ontwikkeling, de doelen, het lesprogramma, de werkvormen en houding van de voorlichters komen aan bod.

##### 3. Vervolgbijeenkomsten voor voorlichters

Twee keer per schooljaar een verplichte vervolgbijeenkomst. Bij de eerste bijeenkomst wordt een thema, zoals religie, didactiek etc. uitgediept<sup>8</sup>. De tweede bijeenkomst is om de kwaliteit van het lesprogramma en de wijze van voorlichten zoals die bedoeld is, in stand te houden. Informatie over ontwikkelingen, trends en andere relevante onderwerpen wordt gegeven, de evaluatie wordt gepresenteerd en ze krijgen de wijzigingen in het lespakket met handvatten om dit vorm te geven.

4. Eens per 6 maanden intervisie en supervisie voor voorlichters. Om de programma-integriteit te monitoren en de kennis, vaardigheden en basishouding van de voorlichters versterken.

5. Individuele werkbegeleiding op afroep. In ieder geval wordt er ieder schooljaar een individuele afspraak met de voorlichters gepland.

<sup>7</sup> Voor meer informatie: [www.qpido.nl](http://www.qpido.nl).

<sup>8</sup> Hierin wordt samengewerkt met ketenpartners.

## Evaluatie

Eenmaal per jaar worden alle door de jongens ingevulde evaluaties in een procesevaluatie geanalyseerd en gepresenteerd aan de voorlichters. Er wordt nagegaan of de beoogde doelgroep wordt bereikt, het programma wordt uitgevoerd zoals bedoeld en de resultaten positief zijn (zie ook hoofdstuk 4). Momenteel wordt er ook een wetenschappelijk effectonderzoek gedaan vanuit de UvA. De verwachting is dat dit in 2021 afgerond is.

## Randvoorwaarden – max 200 woorden

*Wat zijn de organisatorische en contextuele randvoorwaarden voor een goede uitvoering van de interventie?*

- Goede relatie met scholen en gemeenten.
- Mogelijkheden om jongens tijdig te kunnen doorverwijzen naar anderen vormen van hulpverlening.
- Beschikbaarheid van goed opgeleide en getrainde voorlichters.
- Beschikbaarheid van materiaal ten behoeve van de uitvoering van de interventie.
- Mogelijkheden tot intervisie, supervisie en individuele werkbegeleiding.
- Een goed registratiesysteem en verwerkingsysteem voor vragenlijsten.
- Ondersteuning bij analyse en rapportage voor de jaarlijkse evaluatie.
- Voldoende financiering voor het lesgeven en kantoorwerk (zoals werving van scholen, inroosteren van de lessen, materialen aanschaf, trainingen aan voorlichters, dataverwerking en doorontwikkeling van het programma)

## Implementatie – max 200 woorden

*Is er een systeem voor implementatie? Geef een samenvatting.*

Qpido is op dit moment de enige uitvoerder van de interventie. Bovendien wordt de interventie tot nu toe uitgevoerd in Noord-Holland. Indien een andere organisatie de lessen wil uitvoeren kan deze contact opnemen met Qpido. In principe zou de uitvoering in overleg en na training uitgevoerd kunnen worden door iedere jeugdprofessional die voldoet aan de opleiding en het competentieprofiel zoals beschreven in de volgende paragraaf.

<b>Trainingen voor de voorlichter</b>
Training Seksualiteit en Opvoeden: € 4.000,- (4 dagdelen, 12 deelnemers)
Training Liefde is...: € 1.000,- (één dag, 12 deelnemers)
Vervolgbijeenkomsten in totaal: € 2.000,- (2 dagdelen per jaar, 12 deelnemers)

## Kosten – max 200 woorden

*Wat zijn de kosten van de interventie? Benoem daarbij de personele (in aantallen uren) en de materiële kosten.*

De gemeente Amsterdam heeft de interventie ingekocht, dus Qpido kan de interventie op de Amsterdamse scholen gratis geven. Indien een gemeente Liefde is...niet heeft ingekocht, kost Liefde is... per groep € 1.600,-.

De kosten van de interventie zelf zijn opgebouwd uit personele kosten (implementatie, projectleiding, kwaliteitszorg en uitvoering) en materiële kosten.

Hieronder in schema globaal de kosten voor 2020:

<b>Kosten voor de school/gemeente = 1660,-</b>
--

**Uitvoering**

Lespakket Liefde is... per groep (alle jongens van de klas): € 1.660,-

Gebaseerd op onderstaande berekening.

4 X 1,5u les +

4 X 1u voorbereiding zoals:

- materialen printen
- werkboekjes en koffer verzamelen
- materialen van kantoor naar school brengen
- klaarzetten van materialen zoals prezi, tafels in U-vorm, werkboekjes uitdelen
- inlezen over klas  
= 10 uur.

10 x 2 voorlichters = 20u

Het uurtarief dat wordt gehanteerd is € 83,-.

20 uur x €83 = 1660,-

**Het uurtarief is gebaseerd op:**

<b>Implementatie en continuering</b>	<b>Projectleiding en kwaliteitszorg</b>	<b>Materiaal</b>
Training Seksualiteit en Opvoeden (4 dagdelen)	7 uur per week door projectleider voor de werving van scholen, planning en roosters.	Handboek voor de voorlichters € 25,-
Training Liefde is...(één dag)	1 uur per week door gedragswetenschapper voor werkbegeleiding en supervisie	Materialen zoals werkboekjes, nieuwe condooms, stiften en flapovers voor de uitvoering per groep € 10,-
Vervolgbijeenkomsten, totaal 2 dagdelen per jaar		Investering in Rode koffer Rutgers WPF € 82,50



### 3. Onderbouwing

**Probleem** – max 400 woorden

*Voor welk probleem of (mogelijk) risico is de interventie ontwikkeld? Omschrijf aard, ernst, spreiding en gevolgen.*

Regelmatig zien we ongezonde, ongewenste en ongelijkwaardige relaties en seksualiteit bij en tussen jongeren (De Graaf, Borne, Van den Nikkelen, Twisk, & Meijer, 2017). Zo blijkt uit het onderzoek van Seks onder je 25<sup>e</sup> (2017) dat 29% van de jongeren de eerste keer geslachtsgemeenschap als vervelend heeft ervaren. Bij seks met iemand van dezelfde sekse is dit zelfs 36%. Zo'n 19% van de mannen in Nederland heeft seksueel grensoverschrijdend gedrag meegemaakt (De Graaf & Wijsen, 2017) en onderzoek naar ouderschap laat zien dat 8% van de jongens tussen 15 en 25 jaar zelf seksueel grensoverschrijdend gedrag heeft vertoond in het afgelopen jaar (Bakker et al., 2009). Veel mannelijke slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben last van lichamelijke, psychische en/of gedragsmatige problemen (Dettmeijer, 2014; De Graaf & Wijsen, 2017; Hoïng & Oosten, 2009). Jongeren die behoren tot de LHBT groep hebben het over het algemeen lastig in de relatie tot de omgeving, die regelmatig negatief op hen reageert. Eén op de acht homo en bi- jongens heeft vaak tot heel vaak last van depressieve klachten. De helft van de lesbische, homo- en bi-jongeren denkt wel eens aan zelfmoord en 12% heeft een poging gedaan. Pesten door leeftijdsgenoten blijkt de grootste voorspeller van zelfmoordgedrag onder homo, lesbische en bi-jongeren (LHB-jongeren) (van Bergen, Bos, van Lisdonk, Keuzenkamp, & Sandfort, 2013). Over transgenderjongeren is minder bekend, maar 73% van deze jongeren tussen de 16 en 24 jaar blijkt last te hebben van psychische problemen. Ook hier staan negatieve reacties in verband met meer psychische problemen (Keuzekamp, 2012). Wat betreft online relaties en seksualiteit geeft 20% van de jongeren aan een vervelende ervaring te hebben met sexting (De Graaf et al., 2017). Vervolgens zien we in hetzelfde onderzoek ongelijkheid tussen jongens en meisjes door de dubbele seksuele moraal (gemiddeld 25% van de jongens keurt veel seksuele partners bij meisjes sterker af dan bij jongens) waardoor het vermoeden bestaat dat sommige jongeren niet weten dat seks (voor alle partijen) voornamelijk plezierig hoort te zijn (Van Lunsen & Laan, 2017).

Als het op ouders of school aankomt blijkt dat er in de seksuele vorming weinig aandacht lijkt te zijn voor seksueel plezier en – grensoverschrijdend gedrag. Daarnaast is er bijvoorbeeld in de biologie lessen en in voorlichting van ouders weinig aandacht voor seksuele voorkeur, - risico's en - weerbaarheid (De Graaf et al., 2017). Zo'n 92% van de jongens geeft aan nooit met ouders te bespreken hoe je seks leuk kunt maken en 65% van de jongens praat nooit met ouders over homoseksualiteit. Zo'n 86% zegt nooit te praten met ouders over dingen die je niet wilt doen op het gebied van seks (De Graaf et al., 2017). Dat is schrijnend aangezien uit onderzoek blijkt dat jongens vinden dat ouders en school juist de voornaamste bron van informatie en steun zijn (De Graaf et al., 2012; De Graaf, 2012; Timmerman, 2009; Zwiep, 2008).

De ernst van de ongezonde relaties en seksualiteit en het niet praten daarover blijkt uit de volgende cijfers. Eén op de drie jongens die seksueel grensoverschrijdend gedrag heeft meegemaakt heeft nog nooit aan iemand verteld wat hem is overkomen (De Ruiter, 2019). Het vermoeden is dat er dus nóg meer jongens slachtoffer zijn maar dit voor zich houden. Het geheimhouden van de seksuele grensoverschrijding kan zorgen voor verergering van de klachten, zoals het ontwikkelen van PTSS (CSG, 2017). Daarnaast blijkt uit onderzoek dat bijna de helft van mannelijke slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag later worstelt met hun seksuele identiteit (Walker, Archer, & Davies, 2005). Ook het plegen van seksueel grensoverschrijdend gedrag kan ingrijpende gevolgen hebben voor jongeren. Zo kan een dader van een zedendelict te maken krijgen met stigmatisatie en sociale afwijzing in de directe omgeving. Jongeren kunnen sociaal geïsoleerd raken wat samenhangt met eenzaamheid, depressieve klachten en kwetsbaarheid. Ook is de kans op recidive van het gedrag vergroot (Dagnan & Jahoda, 2006)

Nou zijn er m.b.t. kennis, vaardigheden en attitudes verschillen te vinden in het schoolniveau, leeftijd, etnische afkomst en gelovigheid (De Graaf, Borne, Van den Nikkelen, Twisk en Meijer, 2017):

- Qua leeftijd blijkt dat hoe jonger (dichter bij de 12 jaar oud), des te minder kennis, minder tolerant t.o.v. LHB jongeren en hoe minder belangrijk het motief 'de ander leuk vinden' is voor het hebben van

geslachtsgemeenschap. Als jongeren 13 jaar of jonger waren toen ze voor het eerst geslachtsgemeenschap hadden zegt 24% dat ze dit deden om de ander een plezier te doen.

- Op het vmbo basisberoepsgerichte en kaderberoepsgerichte leerweg blijkt de kennis een stuk lager. Daarnaast hangt lager opgeleid zijn samen met negatievere houding t.a.v. LHB jongeren.
- Qua etniciteit scoren Turkse en Marokkaanse jongeren minder goed op kennis in vergelijking met jongeren met een andere herkomst. Turkse jongens zijn het meest negatief t.a.v. de LHB groep, daarop volgen Marokkaanse en Antilliaanse jongeren. Onder Antilliaanse jongeren heeft 15% van de jongens geld of iets anders voor seks gegeven en 13% van de meisjes geld of iets anders gekregen.
- Tot slot hangt zeer Christelijk of Islamitisch zijn samen met minder kennis en negatievere attitude t.a.v. de LHB jongeren.

Uit bovenstaande verschillen blijken aanwijzingen dat de seksuele vorming afhankelijk is van verschillende beïnvloedbare factoren. Dit erkent dat seksuele vorming mogelijk is en bovendien nodig is, want het gebrek aan seksuele opvoeding en vorming bij jongens kan leiden tot seksueel risicogedrag en seksuele ongezondheid (De Graaf, Meijer, Poelman, & Vanwesenbeeck, 2005). Daarvoor meer aanwijzingen in de volgende paragraaf.

### Oorzaken – max 400 woorden

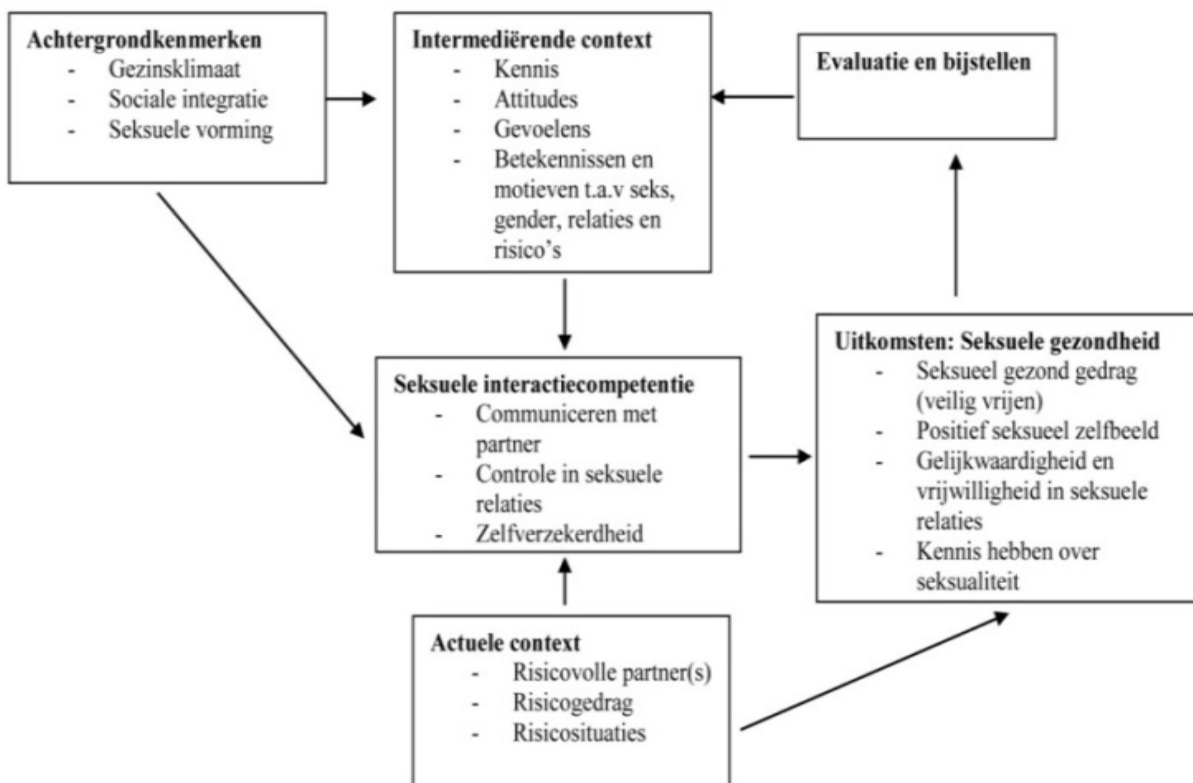
#### *Welke factoren veroorzaken het probleem of (mogelijk) risico?*

Mogelijk zijn veel verschillende factoren van invloed op de bovengenoemde problemen. Beginnend met het *gebrek aan voorlichting over plezierige seksualiteit*. Ellen Laan, hoogleraar seksuologie verklaart dit door de *kennis en attitudes* die jongeren aangeleerd krijgen door de directe omgeving en de maatschappij, zoals huwelijkse plicht voor de vrouw om seksueel beschikbaar te zijn, die tot in de jaren 50 gold (Van Lunsen & Laan, 2017). Het seksueel plezier voor vrouwen was daardoor onbelangrijk en is tegenwoordig nog steeds terug te vinden in uitspraken als ‘mannen hebben altijd zin, vrouwen hebben vaak hoofdpijn’ of de dubbele moraal als het gaat om seksueel verlangen ‘jongens zijn stoer, meisjes een hoer’.

Dat er te weinig goede voorlichting is over seksueel grensoverschrijdend gedrag, weerbaarheid en seksuele risico's lijkt voornamelijk te komen door de *taboe* die er heerst *op het bespreken van seksualiteit* (Querido, 2014). De verlegenheid, in het onderzoek van Querido bij hulpverleners, om het onderwerp te bespreken maakt volgens Querido (2014) dat het onderwerp liever vermeden wordt. Heemelaar (2018) stelt dat het taboe wellicht doorbroken wordt als je *opvoeders vaardig maakt* in hoe je seksueel gedrag op een goede manier bespreekbaar maakt.

Een theoretisch model dat mogelijke voorspellende factoren inzichtelijk maakt voor het al dan niet hebben van gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit, is het model van Vanwesenbeeck (1999) (zie figuur 1). Het model is niet in zijn totaliteit causaal onderzocht, maar maakt wel inzichtelijk welke mogelijke clusters aan voorspellers er zijn voor seksueel gedrag. Tevens tonen veel verschillende onderzoeken verbanden aan zoals die in het model zijn weergegeven, wat de hypothesen aannemelijker maakt.

Onderzoek naar één van de achtergrondfactoren ‘gezinsklimaat’ laat bijvoorbeeld zien dat een *gezinsklimaat* waarin niet over seks wordt gepraat en niet wordt aangeleerd welk seksueel gedrag aanvaardbaar is, van negatieve invloed kan zijn op de seksuele vorming (Frans, Franck & Decrean, 2011). LHB'ers, transgenders en non-binaire die een positieve reactie van hun ouders en de rest van de omgeving krijgen, hebben minder vaak zelfmoordgedachten en -pogingen (Gilissen, Felten, Bergen & De Beurs, 2017). Het opgroeien met *traditionele sekserolopvattingen en repressieve seksuele moraal* hangen samen met slachtofferschap van seksueel geweld (Hoïng & Oosten, 2009; Vanwesenbeeck, 2011).



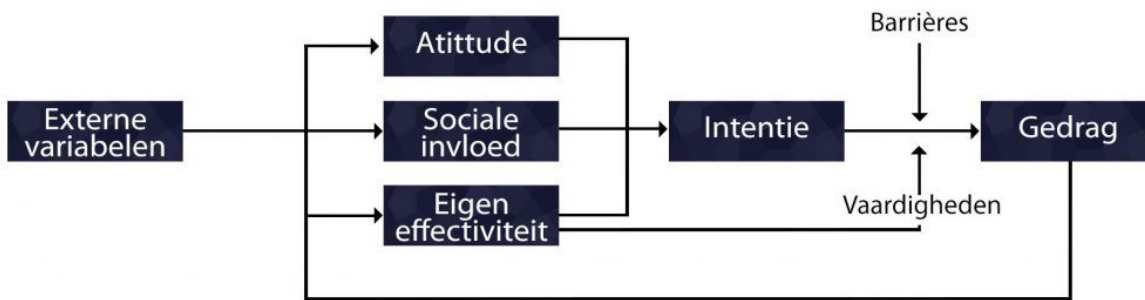
Figuur 1. Seksuele-interactiecompetentie (SIC) model (Vanwesenbeeck et al., 1999)

Onderzoek van De Graaf, Borne, Van den Nikkelen, Twisk en Meijer (2017) toont aan dat de intermediërende context, zoals gebrek aan seksuele *kennis* samenhangt met een minder goed ontwikkelde seksuele-interactiecompetentie. Kennis, bijvoorbeeld over hoe je veilig kunt vrijen, rekening kunt houden met de ander, weet dat seks fijn hoort te zijn, is een voorwaarde voor het maken van verstandige keuzes (Bogaard, Janssens, & Poiesz, 2004; Kaagsten, 2017). Ook blijken inadequate opvattingen en *attitudes* ten aanzien van seksualiteit de kans op risicovol seksueel gedrag te vergroten (Kirby & Lepore, 2007).

Wat het model het meest bijzonder en bruikbaar maakt voor deze interventie is de seksuele interactiecompetentie. Dit betekent dat er rekening wordt gehouden met de interactie tussen meerdere partijen. Deze factor doet een beroep op vaardigheden zoals communicatie met de partner, controle in seksuele relaties en zelfverzekerdheid. Ook voor de invloed hiervan op gezonde relaties en seksualiteit zijn aanwijzingen gevonden. Uit Nederlands onderzoek blijkt dat ambigue communicatie over seks één van de belangrijkste factoren is voor het meemaken van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Van Kuyper, De Wit, Adam, Woertman & Van Berlo, 2009). Ditzelfde zou gelden voor het vertonen van grensoverschrijdend gedrag (Hendriks, Slotboom, Verbruggen, 2010). Echter kan het vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag kan tal van redenen hebben. Zo vatten Teten Tarp et. al. (2012) in hun review 191 onderzoeken samen en vonden zij 35 significante verbanden met het vertonen van seksueel geweld<sup>9</sup>. Enkele voorbeelden van deze factoren zijn traditionele rolopvattingen (*achtergrondkenmerk*), seksuele oriëntatie (*achtergrondkenmerk*), doen aan victimblaming (*intermediërende context*), verkeerd interpreteren van signalen (*seksuele interactiecompetentie*), het op jonge leeftijd hebben van seks (*actuele context*) en het zelf meemaken van seksueel misbruik en eerder ouderschap (waarna men kan *evalueren en kennis, attitude, gevoelens en betekenis t.a.v. seksualiteit kan bijstellen*).

Het zelfvertrouwen in het model (figuur 1) interpreteren we als de eigen-effectiviteit, wat in verband staat met de intenties om daadwerkelijke kennis, positieve attitudes en vaardigheden toe te passen (Figuur 2. De Vries et al., 1988).

<sup>9</sup> Met seksueel geweld worden hier seksuele activiteiten bedoeld waarbij iemand geen toestemming gaf of de seksuele activiteit niet vrijwillig was.



Figuur 2. Het ASE-model (De Vries et al., 1988)

Het ASE-model gaat er vanuit dat de intentie voor het vertonen van bepaald gedrag en het vertrouwen in het eigen kunnen, leiden tot het daadwerkelijk doen. Het model is gebaseerd op de Theory of Planned Behavior (Ajzen, 1985) en de Social Learning Theory (Bandura, 1986).

Het SIC model en het ASE-model zijn in combinatie relevant en volledig voor de onderbouwing van deze interventie. Los van elkaar hebben zij beiden namelijk tekortkomingen en zijn sommige factoren niet relevant voor deze interventie.

#### Aan te pakken factoren – max 200 woorden

*Welke factoren pakt de interventie aan en welke onder 1.2 benoemde (sub)doelen horen daarbij?*

De modellen worden in de huidige interventie voornamelijk als kapstok gebruikt, om inzichtelijk te maken welke factoren mogelijk een rol spelen. De factoren waar daadwerkelijk op geïntervenieerd wordt, zijn er een stuk minder i.v.m. de beïnvloedbaarheid van factoren. Deze beïnvloedbaarheid hangt bijvoorbeeld samen met de leeftijdsfase, het aantal contactmomenten, de vorm van de interventie (groepsgericht) en schoolse omgeving (Bartholomew, Parcel, Kok, Gottlieb & Fernández, 2011; Dettmeijer-Vermeulen, 2017; Rijke & De Vries, 1995).

De factoren waar de interventie zich op richt zijn kennis, vaardigheden, attitude en intenties, en de eigen-effectiviteit. In het model van Vanwesenbeeck et al. (1999) betreft dit voornamelijk de intermediërende context (kennis en attitude) en de seksuele interactiecompetentie (de vaardigheid communiceren met partner en zelfverzekerdheid). Situatie gebonden factoren (SIC-model) en sociale invloed (ASE-model) kunnen een rol spelen bij het vertonen van risicogedrag, het terechtkomen in risicosituaties en het hebben van een risicovolle partner (Hoïng & Oosten, 2009). Deze vinden echter veelal plaats buiten het klaslokaal. Dit maakt dat de interventie alleen indirect poogt positief bij te dragen aan partnerkeuze, verminderen van negatieve sociale invloed en risicogedrag en het vermijden van of verstandig omgaan met risicosituaties door de onderliggende factoren aan te pakken:

1. Meer *kennis* bijbrengen over gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit om weloverwogen beslissingen te nemen.
2. Meer *positieve attitudes* overbrengen t.o.v. gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit om weloverwogen beslissingen te nemen.
3. Positieve *intenties* uitdagen om weloverwogen beslissingen te nemen m.b.t. gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit.
4. Meer *vaardigheden* aanleren om weloverwogen beslissingen te nemen t.a.v. gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit.
5. Meer *zelfvertrouwen* geven en inzicht bieden in eigen kunnen (*eigen-effectiviteit*) zodat zij weloverwogen beslissingen verwachten te nemen t.a.v. gezonde, gewenste, gelijkwaardige en prettige relaties en seksualiteit.

In beperkte mate richt dit lespakket zich op *achtergrondkenmerken*, namelijk door ouders en docenten te betrekken. Tijdens de lessen wordt een begin gemaakt met het aanleren van een goede interactiecompetentie. Na de lessen is echter verdere aanvulling en oefening nodig voor het versterken en generaliseren van deze vaardigheden. Dit kunnen leerlingen in hun dagelijkse leven doen door te *reflecteren op het eigen handelen*. Om reflectie te stimuleren biedt Qpido het volledige scholenpakket<sup>10</sup> aan, waardoor leerlingen op verschillende manieren en in verschillende leerjaren hun genomen beslissingen steeds weer kunnen evalueren en bijstellen. Dit aan de hand van nieuw verworven kennis, attitudes, vaardigheden, zelfvertrouwen en intenties.

#### **Verantwoording** – max 1000 woorden

*Maak aannemelijk dat met deze aanpak ook daadwerkelijk de doelen bij deze doelgroep bereikt kunnen worden.*

De te bereiken doelgroep is zeer divers, waardoor alle jongens vanaf een ander punt starten qua kennis, vaardigheden, attitudes, intenties en zelfvertrouwen. De laagdrempelige basisdoelen gelden echter voor iedereen, want zonder die basiskennis is de kans groot dat de jongens geen weloverwogen beslissingen nemen t.a.v. seksueel grensoverschrijdend gedrag, veilig vrijen, hulp zoeken en het benoemen van gevoelens of opvattingen t.a.v. diversiteit. Oftewel, dan zullen de cijfers uit hoofdstuk 3 'probleem' wellicht gelijk blijven.

Het beginpunt van de jongens kan daarnaast een prefiguratie zijn voor de leermogelijkheden van de jongens. Bovendien zullen er verschillen zijn in de manier van leren, interesses, seksuele ervaring en culturele achtergrond. Door als doel te stellen dat alle jongens ten minste significante vooruitgang laten zien op de verschillende factoren, ten opzichte van de voormeting, kan er min of meer op maat aan doelen worden gewerkt. Hoe dit er precies uitziet staat beschreven in bijlage 3 'Handleiding voor voorlichters'.

In het kort betekent het voor kennis dat jongens die al veel kennis hebben, waarschijnlijk een minder uitgebreide uitleg nodig hebben, waardoor er meer nieuwe informatie aangeboden kan worden (zie pagina 53 van bijlage 3). Het vergroten van **kennis** is een beschermende factor voor een gezonde seksuele ontwikkeling. Daarom leren de jongens *hoe ze kunnen bijdragen aan seksueel plezier en seksuele veiligheid*. Jongens die minder goed cognitief leren en baat hebben bij praktische opdrachten krijgen actievere opdrachten aangeboden. Liefde is... maakt daarnaast gebruik van verschillende werkvormen door elkaar. Hiermee wordt ingespeeld op verschillende leerstijlen van jongens (visuele, talige, fysieke en metacognitieve leerstijlen) ten behoeve van responsief handelen (Berg, 2010; Van der Laan & Blom, 2006) (zie bijv. pagina 20 van bijlage 3). We weten dat informatie beter beklift als iemand ze zelf doet of van dichtbij ziet (Brug, Assema, & Lechner, 2007). Dit is dan ook de reden dat de informatie ook door middel van modellering (Bandura, 1986) en gerichte oefenopdrachten (Brug et. al., 2007) wordt overgebracht. Een voorbeeld is het leren omdoen van een condoom bij een neppenis. Een ander voorbeeld is dat jongens door middel van discussie a.d.h.v. stellingen en beeldmateriaal (O'Keeffe, 2002) die speciaal voor deze lessen zijn gemaakt, leren dat (sociale) media een vertekend beeld kunnen geven van seksualiteit; het verschil tussen seks en porno, perfecte lichamen, manier van indruk maken.

Een ander kennisdoel is dat *jongens weten waar zij naartoe kunnen met vragen of problemen rondom seksualiteit*. Ongeveer twee derde van de jongeren die aangeven dat zij een seksueel probleem hebben dat vaak of altijd voorkomt en waar ze behoorlijk of veel last van hebben, zoekt daarvoor namelijk géén hulp (De Graaf et al., 2017). Door centrale informatieverwerking, zoals bijvoorbeeld goede argumenten weten voor het hulp zoeken na heftige gebeurtenissen, beogen we dat jongeren eerder aan de bel zullen trekken.

Bij verschil in attitudes wordt aangesloten door in te gaan op de specifieke normen en waarden van die klas (zie bijv. pagina 73 van bijlage 3). Uit onderzoek blijkt dat Nederlandse jongens geslachtsgemeenschap voor het huwelijk en/of zonder verliefdheid bijvoorbeeld significant vaker goed keuren dan Turkse en Marokkaanse jongens in Nederland (De Graaf et al., 2017). Door *sociale interactie* tussen de jongens en de

---

<sup>10</sup> Het Qpido scholenpakket bestaat uit de erkende interventie Liefde is... voor meisjes, de huidig beschreven versie voor jongens, de voorlichting Sexting & Grooming, spreekuren en voorlichting aan ouders en docenten.

voorlichters naar aanleiding van film, discussie en prikkelende vragen, actieve fysieke participatie/oefenen met vaardigheden, *directe ervaringen* door spel en rollenspellen en ten slotte *reflectie* op bijvoorbeeld criteria voor een geschikte partner, wordt een leerproces in gang gezet (Vygotsky, 2011). Eén doel van de lessen is dat *de jongens ieders eigen seksuele wensen, grenzen en ervaringen respecteren*. Daarbij kan zoals hierboven gedacht worden aan gedrag, maar ook verschillende typen liefdesrelaties en genderrollen. Om weloverwogen en respectvolle keuzes te maken hebben ze kennis nodig over *de diversiteit met betrekking tot seksuele voorkeuren en genderidentiteit*. Daarnaast, als we weten dat een homonegatieve houding kan leiden tot homonegatief gedrag (Kuyper, 2015), is het verstandig dat we in gesprek gaan over die houding. Door middel van bijvoorbeeld zelfevaluatie opdrachten leren de jongens welke invloed hun opvattingen en attitude kunnen hebben op anderen. Aansluitend daarop maken we de *jongens ervan bewust dat hun huidige gedrag invloed heeft op hun leven later*. Daarbij kan gedacht worden aan het doen van bepaalde uitspraken, vertonen van seksueel gedrag of online plaatsen van bepaalde foto's waar ze later spijt van krijgen.

Aan de **attitude** van de jongens wordt gewerkt door middel van:

- Discussie a.d.h.v. stellingen en beeldmateriaal (O'Keeffe, 2002);
- Gedragstherapeutische technieken zoals afwegen van voor- en nadelen (Brug et al., 2007);
- Zelfevaluatie (op eigen ervaringen en riskante situaties) (Brug et al., 2007);
- Affectieve aspecten ofwel geanticipeerde spijt (Brug et al., 2007);
- Groepsgesprekken (Peer-learning) (Rijke & De Vries, 1995);
- Spelvormen waarbij jongens stelling moeten nemen;
- Actieve- en centrale informatieverwerking (Brug et al., 2007; Mouthaan & Van der Vlucht, 2012; Tobler et al., 2000);
- Het delen van persoonlijke ervaringen (Allen, 2001);
- Aandacht te besteden aan seksueel plezier (Van Clief & Anemaat, 2019).

Belangrijk is dat *jongens erkennen dat er verschillende belevingen zijn van seksualiteit en zij een positieve attitude hebben t.a.v. vrijwillige en gelijkwaardige seksuele relaties*. Hierbij wordt door middel van actieve- en centrale informatieverwerking en het delen van persoonlijke ervaringen besproken wat seksueel plezier, weerbaarheid, risico's en seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn. Seksueel plezier, dat in veel voorlichtingen wordt overgeslagen, is een belangrijke motivator voor seksueel gedrag bij jongeren (Gruskin, Yadav, Castellanos-Usigli, Khizanishvili, & Kismödi, 2019) en daarmee een belangrijke bron voor positieve seksuele ontwikkeling (Van Lunsen & Laan, 2017). Praten over seksueel plezier moet daarom onderdeel vormen van seksuele voorlichting (Van Clief & Anemaat, 2019). Aandacht voor seksueel plezier leidt tot meer condoom gebruik en ander veilig seksueel gedrag (Ford et al., 2019; Hanbury & Eastham, 2016; Hirst, 2013; Koepsel, 2016). Ook leidt de aandacht voor seksueel plezier tot een beter zelfbeeld en meer zelfvertrouwen bij jongeren waardoor ze opener kunnen praten over hun behoeften en verlangens (Ford et al., 2019; Hirst, 2013; Van Lunsen & Laan, 2017).

Wanneer jongeren *positiever staan t.o.v. het uiten van hun eigen wensen en grenzen*, zijn zij minder afhankelijk van de groep voor erkenning en zijn ze minder gevoelig voor groepsdruk (De Jong & Van Gemert, 2010). Dit is een beschermende factor als het gaat om het meemaken of vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Maris et al., 2014) en kan ook op andere vlakken een positieve doorwerking hebben, zoals groepsdruk rondom homonegatief gedrag.

Tot slot leren de jongens door middel van rollenspellen de **vaardigheid** communiceren over seksualiteit, wensen en grenzen. Het doel is dat ze *beter kunnen communiceren over wensen en grenzen met hun partner, ook online gesprekspartners*. Wensen kunnen herkennen, erkennen en aangeven zijn namelijk beschermende factoren als het gaat om het meemaken of vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Deze beïnvloedbare factoren (Maris et al., 2014), zoals respectvol communiceren worden aangepakt door middel van modellering (guided practice) (Bandura, 1986; Bartholomew et al., 2011), het oefenen met grenzen aangeven d.m.v. rollenspellen en een partner aanspreken d.m.v. gerichte oefenopdrachten (Brug et al., 2007). Voor de jongens die het spannend vinden om te communiceren in de klas worden de anonieme opties extra benadrukt, zoals de vragenenvelop en de Qpido chat.

Door middel van stem- en lichaamsgerichte oefeningen (De Steno, Gross & Kubzansky, 2013) leren de *jongens hun eigen wensen en grenzen beter herkennen*. De jongens zoeken in de les hun grens op en ervaren waar zij dat in hun lijf voelen.

In de bijlage en de handleiding op pagina 6 staat een uitgebreide beschrijving van de aanpak per les met daarbij de bijbehorende factoren en determinanten waar aan gewerkt wordt.

### **Algemene elementen van de werkwijze**

We werken in de lessen altijd seksespecifiek, houden rekening met de veiligheid in de klas, werken aan de groepsstructuur en zetten bewust externe voorlichters in om de doelen te bereiken. Voor meer informatie hierover, zie H5 'samenvatting werkzame elementen'.

### **Seksuele vorming door voorlichting te geven aan docenten en ouders gericht op:**

- Kennis vergroten over overlegmogelijkheid en doorverwijzing

Uit de praktijk blijkt dat men meer aanmeldingen voor de ambulante trajecten van Qpido doet vanuit scholen waar zij bekend zijn met het scholenpakket van Qpido, dan vanuit scholen waar Qpido nog niet is geweest. Aangezien seksualiteit, en daarmee seksuele grensoverschrijding en seksuele vraagstukken, wel op elke school voorkomen (De Graaf et al., 2017) gaan we er hier vanuit dat de bekendheid met Qpido zorgt voor snellere en juiste doorverwijzing.

- Kennis vergroten over gezonde seksuele ontwikkeling

Ouders en andere volwassenen kunnen in positieve of negatieve zin een belangrijke invloed hebben op de verdere seksuele ontwikkeling van een kind (De Graaf, Bakker, & Wijsen, 2014; Frans & Franck, 2014). Wanneer zij beter op de hoogte zijn van de gezonde seksuele ontwikkeling, weten zij ook beter wat ongezond is en kunnen ze vanaf dan leren adequaat te reageren op (on)gepast seksueel gedrag.

- Positieve attitude t.a.v. het bespreekbaar maken van seksualiteit/seksueel weerbaar maken van je kinderen

Volgens het sociale interactiemodel (Vanwesenbeeck et al., 1999) draagt een goede seksuele vorming bij aan de seksuele gezondheid. Daarom wordt aan de hand van het Vlaggensysteem uitgelegd hoe ouders en docenten in gesprek kunnen over seksueel gedrag (Van Hevele, Dewaele & Buijsse, 2013).

- Vaardigheden in het signaleren van en reageren op ongezonde seksuele ontwikkeling

Aan de hand van het Vlaggensysteem oefenen ouders en docenten met het signaleren en reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag.

## 4. Onderzoek

### 4.1 Onderzoek naar de uitvoering – max 600 woorden

*Wat is op basis van het beschikbare onderzoek bekend over de uitvoering van de interventie?*

Beschrijf kort welke onderzoeken zijn gedaan en wat daarvan de uitkomsten waren. Stuur bij het indienen van het werkblad de volledige publicatie van ieder genoemd onderzoek mee.

Beschrijf per onderzoek:

- a) De titel, auteurs, organisatie en jaar van uitgave (indien gepubliceerd)
- b) Het type onderzoek, de onderzoeksmethode en de omvang van het onderzoek
- c) Een samenvatting van de meest relevante uitkomsten met betrekking tot inzicht in de mate waarin activiteiten zijn uitgevoerd volgens plan, het bereik van de interventie, de waardering en ervaring van de uitvoerders en doelgroep, succes- en faalfactoren, en -indien beschikbaar- de uitvoerbaarheid, de randvoorwaarden en de omgevingsvariabelen.

Er zijn drie procesevaluaties verricht:

1. Vos, N. de, & C. Konijn (2015). Evaluatie 'Liefde is...' voor jongens 2014. Amsterdam: Spirit (interne publicatie). Gericht op jongens (n=575) van 21 Amsterdamse scholen die in 2014 de lessen 'Liefde is...' ontvingen. De evaluatie is gebaseerd op begin- en eindmetingen op een vragenlijst waarin de doelen van de interventie zijn geoperationaliseerd, en informatie van tien voorlichters (via interviews en een online vragenlijst).
2. Versloot, M. (2016). Procesevaluatie 'Liefde is...' voor jongens 2015 -2016. Amsterdam, Spirit/Qpido (interne publicatie). Deze richtte zich op jongens (n=594) van 17 scholen in het schooljaar 2015-2016. Naast begin- en eindmetingen, waren interviews met enkele leerlingen en voorlichters de basis voor aanbevelingen.
3. Versloot, M. (2017). Procesevaluatie 'Liefde is...' voor jongens 2017. Amsterdam, Spirit/Qpido (interne publicatie). Deze richtte zich op begin- en eindmetingen bij jongens (n=513) van 17 scholen die in 2017 de lessen ontvingen.

Alle drie evaluaties geven aan dat de beoogde doelgroep wordt bereikt: jongens in klas 2 en 3 (13 tot 16 jaar) van alle typen middelbaar onderwijs in Amsterdam. Het bereik onder vmbo- en havo-scholen is representatief voor het aantal soortgelijke scholen, dat onder vwo-scholen kon in 2014 - 2016 beter maar in 2017 is ook het aandeel van vwo-leerlingen representatief voor de Amsterdamse situatie.

Daarnaast blijkt uit alle drie evaluaties grote tevredenheid van de jongens met de lessen; gemiddelde scores waren resp. 8.8, 8.4 en 8.6. Tevens is er middelgrote vooruitgang gemeten met een vragenlijst met 26 uitspraken over kennis en attitude ten aanzien van seksualiteit, relaties en internet/sociale media (Cohen's d = 0.34 - 0.65). De jongens konden op een 6-puntsschaal aangeven in hoeverre de uitspraken volgens hen klopten. De betrouwbaarheid van de vragenlijst is acceptabel (Cronbachs Alpha van .702).

Op basis van de evaluaties<sup>11</sup> zijn elk jaar aanbevelingen opgesteld die vervolgens merendeels zijn uitgevoerd. Deze hebben geleid tot de volgende aanpassingen in de lessen en de handleiding.

- 'Homoseksualiteit' en 'Culturele en religieuze invloeden op seksualiteit en relaties' blijken lastige thema's voor jongens en voorlichters (evaluaties 2015, 2016). Jongens stellen hierover soms moeilijk te beantwoorden vragen en hun opvattingen en attitudes zijn vaak lastig veranderbaar. Deze thema's hebben daarom meer aandacht in de lessen gekregen: quizvragen zijn uitgebreid en het onderdeel 'gender koek' over seksuele diversiteit is toegevoegd (zie Handleiding p.24). Op dit

---

<sup>11</sup> N.a.v. de evaluatie van 2018-2019 zijn voorlichters in verschillende voorlichtersbijeenkomsten getraind in didactiek, aansluiten bij religieuze verschillen, aansluiten bij diverse culturen en seksueel plezier. Verder is extra normatieve informatie in de handleiding toegevoegd, oefeningen ingekort, nuances in aanbod aangebracht om aan te sluiten bij verschillende doelgroepen en lesmateriaal geupdate.



moment wordt gewerkt aan een factsheet met frequent asked questions (FAQ). We zetten in op diverse manieren herhaling van informatie.

- Voorlichters vonden het lastig te beoordelen welke jongens in aanmerking kwamen voor hulpverlening en hoe die verwijzing dan kon lopen (evaluaties 2015, 2016). Hiervoor is een protocol opgesteld (zie bijlage van de Handleiding).
- Het filmmateriaal is geactualiseerd (n.a.v. evaluatie 2015). Ook heeft Qpido (i.s.m. de gemeente Amsterdam) zelf een film geproduceerd over ervaringen met seksueel geweld (#geen zin).
- Het thema 'slachtoffer van seksueel geweld' verdiende bij jongens de aandacht naast dat van 'potentieel ouderschap' (evaluaties 2016 en 2017). Het Vlaggensysteem en de film '#geen zin' zijn verwerkt in het lesmateriaal.
- Het thema 'Sexting & Grooming' verdiende meer aandacht (evaluatie 2015). In 2015 is, in aanvulling op de lessen Liefde is..., een aparte voorlichtingsles gemaakt voor jongeren, ouders en professionals over risico's van social media gebruik. Deze wordt het jaar voorafgaand aan de lessen 'Liefde is ..' op de scholen gegeven door Qpido. Deze les wordt als aparte interventie beschreven.
- Aangeven, handhaven én respecteren van persoonlijke grenzen, en (reacties op) straatintimidatie verdiende meer aandacht (evaluaties 2016, 2017). Er is een oefening en rollenspel hierover toegevoegd aan het lesmateriaal.
- De vragenlijst voor begin- en eindmeting is in 2015 herzien n.a.v. evaluatie 2015. Het aantal items is uitgebreid, taalgebruik vereenvoudigd en verhelderd, en de vragenlijsten voor jongens en meisjes zijn nu gelijk. Jaarlijks wordt getest of de vragenlijst nog aansluit bij de te bereiken doelen, dit is een dynamisch proces. De inschatting is dat de vragenlijst dit jaar weer herzien moet worden.

#### **4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten** – max 600 woorden

*Wat is op basis van het beschikbare onderzoek bekend over de behaalde effecten met de interventie?*

Beschrijf kort welke onderzoeken zijn gedaan en wat daarvan de uitkomsten waren. Stuur bij het indienen van het werkblad de volledige publicatie van iedere genoemde studie mee.

Beschrijf per onderzoek:

- a) De titel, auteurs, organisatie en jaar van uitgave
- b) Het type onderzoek, de meetinstrumenten en de omvang van het onderzoek
- c) Een samenvatting van de meest relevante uitkomsten met betrekking tot het bereik van de interventie, de gevonden effecten en -indien beschikbaar- de door de doelgroep ervaren effectiviteit en de mate waarin de veronderstelde werkzame elementen daadwerkelijk zijn uitgevoerd.

De evaluatieformulieren zijn alleen gebruikt ter evaluatie van de interventie en om het product te verbeteren. De procesevaluatie heeft dus niet als doel gehad om een effect te meten. In vervolg op bovenstaande procesevaluatie is een effectonderzoek gepland.

## 5. Samenvatting Werkzame elementen

*Wat zijn de werkzame elementen van deze interventie waardoor de gestelde doelen bij de doelgroep gerealiseerd worden? Geef een puntsgewijs overzicht van de belangrijkste werkzame elementen van de interventie. Denk daarbij aan inhoudelijke en praktische elementen.*

Max 250 woorden

### Inhoudelijk

1. Onderdeel zijn van een ketenaanpak (Bolhaar, 2019; Dettmeijer, 2014).
2. Modelling. Door middel van rollenspellen (Vygotsky, 2011), beeldmateriaal (O'Keeffe, 2002) en het inzetten van de voorlichters als positief rolmodel (Bandura, 1986).
3. De positieve houding t.a.v. gezonde seksualiteit van de voorlichters (Van Clief & Anemaat, 2019).
4. Cognitief-gedragstherapeutische technieken. Bijvoorbeeld voor –en nadelen bespreken (Brug et al., 2007; Foolen & Ince, 2013).
5. Het delen van persoonlijke ervaringen om zelfevaluatie te bewerkstelligen (attitude beïnvloeden en peer-learning) (Allen, 2001; Rijke & De Vries, 1995).
6. Actieve informatieverwerking voor het vergroten van de kennis van jongens (Bartholomew et al., 2011).
7. Seksespecifieke aanpak, waaronder mannelijke hulpverleners die de begeleiding uitvoeren (De Boer & Metz, (2015).

### Praktisch

1. Externe hulpverleners. Zij staan dicht bij de leefwereld van de doelgroep, kunnen zorgelijk gedrag bij de jongens tijdig signaleren en ondersteunen bij doorverwijzing naar passende vervolghulp voor de jongen (zie kopje externe voorlichters).
2. Vier bijeenkomsten in plaats van één.
3. De afwezigheid van meisjes tijdens de lessen.
4. Het betrekken van ouders en docenten (De Graaf et al., 2012; De Graaf, 2012; Gilissen, Felten, Bergen & De Beurs, 2017; Timmerman, 2009; Zwiép, 2008).
5. Aansluiten bij de belevingswereld van tienerjongens. Onder andere door het thema seksualiteit in brede zin te benaderen (Brug et al., 2007).

### *Veiligheid*

Het is van belang om in de klas voldoende veiligheid en vertrouwen te creëren om met jongens seksualiteit gerelateerde thema's te bespreken en aan hun persoonlijke ontwikkeling te werken (De Neef & Van Dijk, 2010; De Boer & Metz, 2015). Duidelijke afspraken geven houvast en bevredigen de basisbehoefte aan sturing en controle om te komen tot veiligheid (Grawe, 1998).

### *Groepsstructuur*

Door de groepsstructuur leren jongens essentiële vaardigheden om eigen doelen te verwezenlijken, zoals het woord nemen, eigen standpunten innemen, argumenteren, emoties verwoorden, elkaar stimuleren, en opbouwende kritiek geven. In de praktijk versterkt Liefde is... de band tussen de jongens in de klas, blijkt uit de evaluaties. Een ander voordeel aan het werken in een groep is dat de meer ervaren deelnemer een voortrekkersrol kunnen vervullen. Er ontstaat een platform voor het effectieve peer-learning (Rijke & De Vries, 1995).

### *Externe voorlichters*

De voorlichters hebben veel relevante kennis en ervaring, een centrale rol in de lessen, en fungeren als rolmodel waardoor sociaal leren wordt bevorderd (Bandura, 1986). Uit onderzoek blijkt dat docenten in het voortgezet onderwijs moeite hebben met het bespreken van aan seksualiteit gerelateerde thema's (Bongardt, Mouthaan, & Bos, 2009). De voorlichters praten gemakkelijk en in concrete termen over seksualiteit en beschikken over eigenschappen zoals in staat zijn om contact te maken met jongens, goed kunnen luisteren, toegankelijk zijn, flexibel zijn, een open en positieve houding hebben ten opzichte van

seksualiteit en ten aanzien van seksuele diversiteit (Allen, 2001; Kirby, 2002; Van Bokhoven-Rombouts, 2019).

## 6. Aangehaalde literatuur

Maak een alfabetische lijst van alle in deze beschrijving aangehaalde literatuur en gebruik hiervoor de APA-normen (variant met kleine letters, zie aanwijzingen in de handleiding).

- Allen, L. (2001). Closing sex education's knowledge/practice gap: the reconceptualization of young people's sexual knowledge. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 1(2), 109-122.
- Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. In J. Kuhl & J. Beckman (eds.), *Action control: From cognition to behavior* (pp. 11-39). Berlin: Springer.
- Bakker, F., de Graaf, H., de Haas, S., Kedde, H., Kruijjer, H. & Wijsen, C. (2009). *Seksuele gezondheid in Nederland 2009*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Bandura, A. (1977b). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavior change. *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall, Inc.
- Bartholomew, L. K., Parcel, G.S., Kok, G., Gottlieb, N. H., & Fernández, M. E. (2011). *Planning health promotion programs: an intervention mapping approach* (3<sup>rd</sup> ed.) San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Berg, F. van den. (2010). Van de werkvloer. *Vakblad voor opleiders in gezondheidszorgonderwijs*, 7, 18-19.
- Bogaard, N. van den, Janssens, M., & Poiesz, T. (2004). Theater als methodiek voor seksuele voorlichting bij jongeren.
- Bolhaar, H.J. (2019). Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen 2017-2018. *Slachtoffermonitor seksueel geweld tegen kinderen*.
- Braams, B. (2017). *Het riskante brein: het belang en gevaar van risicogedrag bij jongeren*. Spectrum.
- Brown, J. D., & L'Engle, K. L. (2009). X-rated: Sexual attitudes and behaviors associated with US early adolescents' exposure to sexually explicit media. *Communication Research*, 36(1), 129-151.
- Brug, J., Assema, P. van, & Lechner L. (red.) (2007). *Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering: Een planmatige aanpak*. Assen: Van Gorcum.
- Cense, M. & Dijk, L., van (2010), *Niet zomaar seks. Jongeren over seks en grenzen*. Utrecht: Rutgers WPF.
- Cense, M. (2018). "Ze weten wel wat ze moeten typen, maar niet wat ze moeten zeggen". Verklaringen voor een latere seksuele start. Utrecht: Rutgers.
- Centrum Seksueel Geweld (CSG). (2018). *Jaarverslag 2018: Bijna 50 procent meer meldingen van slachtoffers acuut seksueel geweld*. Geraadpleegd van <https://www.centrumseksueelgeweld.nl/jaarverslag-2018/>
- Centrum Seksueel Geweld (CSG). (2017). *Factsheet cijfers over seksueel geweld in Nederland*. Geraadpleegd op 2-10-2020 van [www.centrumseksueelgeweld.nl](http://www.centrumseksueelgeweld.nl)
- Chanakira, E., Goyder, E. C., Freeman, J. V., O'Cathain, A., Kinghorn, G., & Jakubovic, M. (2015). Social and psychosocial factors associated with high-risk sexual behaviour among university students in the United Kingdom: a web-survey. *International journal of STD & AIDS*, 26(6), 369-378.
- Dagnan, D., & Jahoda, A. (2006). Cognitive-behavioural intervention for people with intellectual disability and anxiety disorders. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 19(1), 91-97.
- De Boer, E. E. de, & Metz, J. W. (2015). Seksespecifiek versterken van de eigen kracht. In K. Nijhof, & R. Engels (Eds.), *Jongens in zorg. signalering, preventie en behandeling* (pp. 87-108). Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- De Graaf, H. (2012). Seksueel gedrag en seksuele beleving in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36(2), 87-97.
- De Graaf, H., Bakker, B.H.W., & Wijsen, C. (Red.) (2014). *Een wereld van verschil*. Utrecht: Rutgers.
- De Graaf, H., Beyers, W., & van Acker, J. (2015). De seksuele carrière van Nederlandse en Vlaamse jongeren. *Intieme relaties en seksualiteit* (pp. 5-11). Bohn Stafleu van Loghum, Houten.
- De Graaf, H., Borne, M., Van den Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017). *Seks onder je 25<sup>e</sup>* (No. 8). Eburon Uitgeverij BV.
- De Graaf, H., Kruijjer, H., Acker, J. van, & Meijer, S. (2012). *Seks onder je 25e [Sex under the age of 25]*. *Utrecht, the Netherlands: Rutgers WPF*.
- De Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25e* (No. 7). Eburon Uitgeverij BV.
- De Graaf, H., & Wijsen, C. (2017). *Seksuele gezondheid in Nederland 2017*. Rutgers.

- De Haas, S. (2012). Seksueel grensoverschrijdend gedrag onder jongeren en volwassenen in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36, 136-145.
- De Jong, J. D., & Gemert, F. H. M., van (2010). *Een studie naar het concept groepsdruk*. (Reeks Criminologie; No. 6). Amsterdam: VU Criminologie.
- De Neef, M., & van Dijk, L. (2010). *Achtergronden van inadequaate anticonceptiegebruik bij jongeren*. Rutgers Nisso Groep.
- De Ruiter, E. (2019). Misbruikte jongens - door schuld en schaamte verborgen. *Bijblijven*, 6-7.
- De Steno, D., Gross, J. J., & Kubzansky, L. (2013). Affective science and health: The importance of emotion and emotion regulation. *Health Psychology*, 32(5), 474.
- De Vries, H., Dijkstra, M., & Kuhlman, P. (1988). Self-efficacy: The third factor besides attitude and subjective norm as a predictor of behavioral intentions. *Health Education Research*, 3, 273-282.
- De Wit, J., Breeman, L., & Woertman, L. (2005). Hoe beredeneerd is seksueel gedrag van jongeren. *Tijdschrift voor Sociologie*, 29(3), 125-131.
- Dettmeijer, C. (2014). *Op goede grond. De aanpak van seksueel geweld tegen kinderen*. Den Haag: Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen.
- Dettmeijer-Vermeulen, C. E. (2017). *Effectief preventief. Het voorkomen van seksueel geweld door seksuele en relationele vorming in het onderwijs*. Den Haag: Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen
- Donker, G., & Lagro-Janssen, T. (2019). Prevalentie van seksueel geweld en presentatie aan de huisarts. *Bijblijven*, 35(6-7), 14-19.
- Doornwaard, S. M., Bickham, D. S., Rich, M., ter Bogt, T. F., & van den Eijnden, R. J. (2015). Adolescents' use of sexually explicit internet material and their sexual attitudes and behavior: Parallel development and directional effects. *Developmental Psychology*, 51(10), 1476.
- Foolen, N. & Ince, D., (2013). *Cognitieve gedragstherapie*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Foolen, N., Ince, D., Baat, M. de, & Daamen, W. (2012). *Wat werkt bij gedragsproblemen en gedragsstoornissen?*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Frans, E., Franck, T., & Decrean, E. van (2011). *Over de grens? Seksueel opvoeden met het vlaggensysteem*. Movisie en Sensoa
- Frans, E. & Franck, T. (2014). *Vlaggensysteem. Reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant.
- Gilissen, R., Felten, H., Bergen, D. & De Beurs, D. (2017). Suicidaliteit onder LHBT-ers. 10.13140/RG.2.2.19756.77446.
- Grawe, K. (1998). *Psychological psychotherapy*. Göttingen/Cambridge (USA): Hogrefe & Huber.
- Gruskin, S., Yadav, V., Castellanos-Usigli, A., Khizanishvili, G., & Kismödi, E. (2019). Sexual health, sexual rights and sexual pleasure: meaningfully engaging the perfect triangle. *Sexual and Reproductive Health Matters*, 27, 1593787. doi:10.1080/26410397.2019.1593787
- Hébert, M., Moreau, C., Blais, M., Lavoie, F., & Guerrier, M. (2017). Child sexual abuse as a risk factor for teen dating violence: Findings from a representative sample of Quebec youth. *Journal of child & adolescent trauma*, 10(1), 51-61.
- Hoïng, M., & Van Oosten, N. (2009). Primaire preventie van seksueel geweld. *Seksuologie*, 267-295.
- Kaagsten, A. E. M. (2017). *"A window of opportunity": Gender attitudes and patterns of romantic and sexual experiences in early adolescence* (Doctoral dissertation, Johns Hopkins University).
- Keuzenkamp, S. (2012). *Worden wie je bent. Het leven van transgenders in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kirby, D. (2002). The impact of schools and school programs upon adolescent sexual behavior. *Journal of sex research*, 39(1), 27-33.
- Kirby, D., & Lepore, G. (2007). Sexual risk and protective factors: ETR associates.
- Kuyper, L. (2015). *Jongeren en seksuele oriëntatie. Ervaringen van en opvattingen over lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele jongeren*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Maris, S., Van der Vlucht, I., Deurloo, J., & Lanting, C. (2014). *JGZ-richtlijn seksuele ontwikkeling: handelen bij normale, afwijkende en zorgwekkende seksuele ontwikkeling*. Nederlands Centrum Jeugdgezondheidszorg (NCJ); TNO.
- Mouthaan, I., & Vlucht, I. van der. (2012). Seksuele gezondheidsbevordering van jongeren in Nederland. *Kind & Adolescent*, 33(4), 279-288.

- Naezer, M. (2019). Jongeren, sexting en seksueel grensoverschrijdend gedrag. *Bijblijven*, 35(6-7), 93-99.
- Nijhof, K. S., & Engels, R. C. M. E. (2015). *Jongens in zorg: signalering, preventie en behandeling*. Amsterdam: SWP.
- O'Keeffe, DJ (2002). The persuasive effects of variation in standpoint articulation. In *Advances in pragma-dialectics* (pp. 65-82). Amsterdam: Sic Sat.
- O'Keeffe, G. S., & Clarke-Pearson, K. (2011). The impact of social media on children, adolescents, and families. *Pediatrics*, 127(4), 800-804.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2010). Adolescents' use of sexually explicit Internet material and sexual uncertainty: The role of involvement and gender. *Communication Monographs*, 77(3), 357-375.
- Petersen, J. L., & Hyde, J. S. (2011). Gender differences in sexual attitudes and behaviors: A review of meta-analytic results and large datasets. *Journal of Sex Research*, 48(2-3), 149-165.
- Qpido. (z.d.). Geraadpleegd via <http://www.qpido.nl/>
- Rijke, B., & De Vries, N. K. (1995). Peers doen het beter....! Peer-voorlichting bij jongeren. *Tijdschrift voor Gezondheidsbevordering*, 16, 103-116.
- Scholte, R., Nelen, W., Wit, W. De & Kroes, G. (2016). *Sociale veiligheid in en rond scholen*. Nijmegen: Praktikon..
- Sinnema, L. (2018). Een onderzoek naar de ouderbetrokkenheid binnen de `Liefde is...` lessen van Qpido. *'Mijn kind doet niet aan seks'*. Amsterdam: Qpido (interne publicatie).
- Spanjaard, H., & Slot, W. (2015). Tijden veranderen, ontwikkelingstaken ook. *Kind & Adolescent Praktijk*, 14(3), 14-21.
- Tharinger, D., & Wells, G. (2000). An attachment perspective on the developmental challenges of gay and lesbian adolescents: The needs for continuity of caregiving from family and schools. *School psychology review*, 29, 2.
- Timmerman, G. (2009). Seksuele vorming en de persoonlijkheid van de leraar. *Pedagogiek*, 29(1), 45-59.
- Tobler, N. S., Roona, M. R., Ochshorn, P., Marshall, D. G., Streke, A. V., & Stackpole, K. M. (2000). School-based adolescent drug prevention programs: 1998 meta-analysis. *Journal of primary Prevention*, 20, 4, 275-336.
- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2009). Social consequences of the Internet for adolescents: A decade of research. *Current directions in psychological science*, 18(1), 1-5.
- van Bergen, D., Bos, H. M. W., van Lisdonk, J., Keuzenkamp, S. & Sandfort, T. G. M. (2013). *American journal of public health*, 103, p. 70-72 3 p.
- Van Bokhoven-Rombouts, C., (2019). Praten over seks. Hoe begin je eraan?. *Bijblijven*, 35(5), 43-50.
- Van Clief, L., & Anemaat, E. (2019). Good sex matters: Pleasure as a driver of online sex education for young people. *Gates Open Research*, 3. doi:10.12688/gatesopenres.13003.1
- Van de Bongardt, D., Mouthaan, I., & Bos, H. (2009). Seksuele en relationele vorming in het voortgezet onderwijs. *Pedagogiek*, 29(1), 60-77.
- Van de Bongardt, D., De Graaf, H., Reitz, E., Deković, M. (2014). Parents as Moderators of Longitudinal Associations Between Sexual Peer Norms and Dutch Adolescents' Sexual Initiation and Intention. *Journal of Adolescent Health*, 55, 3, 388-393.
- Van der Laan, A. M., & Blom, M. (2006). *Jeugd delinquentie: risico's en bescherming. Bevindingen uit de WODC monitor zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit 2005*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Van Hevele, E., Dewaele, A. & Buijsse, A. (2013). Het Vlaggensysteem als methodiek. Een evaluatie aan de hand van intervention mapping. Vakgroep experimenteel klinische en gezondheidspsychologie. Gent: Universiteit Gent.
- Van Lunsen, R., & Laan, E. (2017). *Seks!: Een leven lang leren*. Vlaardingen, Netherlands: Prometheus.
- Vanwesenbeeck, W. M. A. (2011). *Diverse verlangens: seksuele ontwikkeling onder moderne dubbele moraal*.
- Vanwesenbeeck, I., Zessenz, G. V., Ingham, R., Jaramazović, E., & Stevens, D. (1999). Factors and processes in heterosexual competence and risk: an integrated review of the evidence. *Psychology and Health*, 14(1), 25-50.
- Versloot, M. (2016). *Procesevaluatie 'Liefde is...' voor jongens 2015 -2016*. Amsterdam, Spirit/Qpido (interne publicatie).
- Versloot, M. (2017). *Procesevaluatie 'Liefde is...' voor jongens 2017*. Amsterdam, Spirit/Qpido (interne publicatie).

- Vos, N. de, & C. Konijn (2015). *Evaluatie 'Liefde is...' voor jongens 2014*. Amsterdam: Spirit (interne publicatie).
- Vygotsky, L. (2011). Denken. In L. van Beemen (Eds), *Ontwikkelingspsychologie* (pp. 107-128). Groningen Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Walker, J., Archer, J., & Davies, M. (2005). Effects of rape on men: A descriptive analysis. *Archives of sexual behavior*, 34(1), 69-80.
- Zwiep, C. S. (2008). *De seksuele ontwikkeling van jonge kinderen. Ervaringen van moeders en leidsters*. Amsterdam: Pedagogisch Projectbureau Kind&Zo.

## 7. Praktijkvoorbeeld

*Beschrijf, indien beschikbaar, in max. 600 woorden een praktijkvoorbeeld van de uitvoering van de interventie: hoe was de situatie voor, tijdens en na de interventie?*

De voorlichter vertelde dat de jongens in het begin van de lessenreeks veel grappen maakten over de grootte van hun geslachtdeel. Zoals "dat zeg je alleen maar omdat je een kleine hebt" of "het maakt niet uit wat ik doe, want ik heb toch een grote". Richting het einde van de lessenreeks werd er heel anders gepraat in de klas. Er werden vragen gesteld zoals "hoe kun je er dan voor zorgen dat het voor beide leuk is?".

Het voorbeeld betreft naar ons idee meerdere doelen die we in deze interventie stellen. Onder andere het weten wat seksualiteit (nog meer) inhoudt, gevoelens die het kan oproepen, motivatie om het juiste te doen en kunnen communiceren over seksualiteit. Het is voor ons dus een klein voorbeeld waardoor wij denken dat we iets hebben losgemaakt bij de jongens.